

Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ

**С. С. Чернявський, М. Л. Грібов, А. А. Вознюк,
А. А. Небитов, В. В. Гвоздюк**

ОСНОВИ ВІЗУАЛЬНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Практичний посібник

УДК 343.102-047.26(07)
О-75

Рекомендовано до друку
рішенням Вченої ради
Національної академії внутрішніх справ
27 лютого 2024 року (протокол № 3)

Рецензенти:

Арешонков Віталій Володимирович,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;

Гора Ірина Віталіївна,
провідний науковий співробітник науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України,
доктор юридичних наук, професор;

Лимар Микола Олександрович,
заступник начальника управління Національної поліції України

Основи візуального спостереження: практ. посіб / С. С. Черняв-
О-75 ський, М. Л. Грібов, А. А. Вознюк, А. А. Небитов, В. В. Гвоздюк. – Київ,
Норма права, 2024. 112 с.

ISBN 978-617-7850-95-2

У посібнику висвітлено загальні положення та концептуальні осно-
ви візуального спостереження як способу одержання інформації,
зокрема історію становлення, фактичний зміст, юридичну форму, пра-
вові регулювання.

Проаналізовано положення ст. 269 Кримінального процесуального
кодексу України, що визначають підстави проведення такої негласної
слідчої (розшукової) дії, як спостереження за особою, річчю або місцем
(візуального спостереження). Акцентовано на особливостях викори-
стання результатів візуального спостереження за особою, річчю або
місцем як негласної слідчої (розшукової) дії та оперативно-розшуково-
го заходу. Розглянуто питання законності проведення візуального спо-
стереження, виокремлено типові порушення вимог кримінального
процесуального законодавства України щодо проведення візуального
спостереження.

Видання призначене для суддів, прокурорів, слідчих, оперативних
працівників, адвокатів, журналістів, спеціалістів у сфері безпеки й охо-
рони, науково-педагогічних і наукових працівників, здобувачів вищої
освіти.

УДК 343.102-047.26(07)

ISBN 978-617-7850-95-2

© Колектив авторів, 2024
© Норма права, 2024

Авторський колектив

Чернявський Сергій Сергійович,

проректор Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України;

Грібов Михайло Леонідович,

провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;

Вознюк Андрій Андрійович,

завідувач наукової лабораторії з проблем протидії
злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;

Небитов Андрій Анатолійович,

заступник Голови Національної поліції України –
начальник кримінальної поліції,
доктор юридичних наук, професор;

Гвоздюк Віталій Валерійович,

старший науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ,
доктор філософії

Зміст

Перелік умовних позначень	5
Передмова	6
1. Історія візуального спостереження як способу одержання інформації, необхідної для протидії злочинності.	9
2. Фактичний зміст і юридична форма візуального спостереження	19
3. Правове регулювання проведення візуального спостереження за особою, річчю або місцем слідчим і працівниками оперативних підрозділів.	27
4. Використання результатів візуального спостереження за особою, річчю або місцем у кримінальному провадженні	33
5. Візуальне спостереження крізь призму практики Європейського суду з прав людини.	49
6. Проведення візуального спостереження цивільними особами в межах оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження.	67
7. Питання законності проведення візуального спостереження журналістами, приватними детективами, адвокатами та представниками інших професій	71
8. Правомірність використання прийомів і засобів візуального спостереження	87
Рекомендовані джерела.	103

Перелік умовних позначень

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
КК – Кримінальний кодекс України
КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС – Міністерство внутрішніх справ
НПУ – Національна поліція України
НСРД – негласна слідча (розшукова) дія
ОРД – оперативно-розшукова діяльність
ОРЗ – оперативно-розшуковий захід
ОРС – оперативно-розшукова справа
СБУ – Служба безпеки України

Передмова

Візуальне спостереження є цілком природним видом діяльності для кожної людини й одним з основних засобів пізнання довколишнього світу. Його використовують представники різних галузей науки у своїх дослідженнях. За допомогою візуального спостереження одержують інформацію, необхідну для розуміння процесів і явищ у природі, суспільстві й поведінці людей.

Інколи візуальне спостереження здійснюють приховано, аби ті, за ким спостерігають, не довідалися про це. Наприклад, крізь дверний окуляр (камеру) люди часто спостерігають, за тим, що відбувається в під'їзді, а через вікно потай стежить за подіями, що розгортаються у дворі, на вулиці.

Здебільшого негласне візуальне спостереження використовують саме з метою планування подальших дій. Цим методом для здійснення протиправних намірів здавна послуговуються представники криміналітету, диверсанти, терористи. Готуючись вчинити злочин, крадій таємно спостерігає за господарями оселі, звідки має вчинити крадіжку, найманий убивця – за жертвою, диверсанти – за підприємством, де заплановано диверсію. Використання прихованого візуального спостереження з лихими намірами простежується навіть у біблійних сюжетах Старого Заповіту.

Водночас приховане візуальне спостереження використовують для виявлення, припинення та розслідування злочинів. Згідно зі ст. 269 КПК України, візуальне спостереження належить до категорії НСРД. Такі дії можуть проводити винятково для виконання завдань кримінального провадження та лише уповноважені на те суб'єкти. Проте де-факто приховане візуальне спостереження проводять і журналісти, і приватні детективи, і працівники охоронних структур, використовуючи для цього традиційні прийоми й новітні технічні засоби.

Посібник допоможе з'ясувати, коли візуальне спостереження за місцем, річчю та особою є законною дією; чи можуть журналісти, приватні детективи, адвокати та представники інших професій проводити візуальне спостереження; порядок й особливості проведення візуального спостереження як негласної слідчої (розшукової) дії та оперативного-розшукового заходу; у яких випадках результати візуального спостереження не є доказами в кримінальному провадженні; які умови правомірності використання прийомів і засобів візуального спостереження тощо.

Використання таких правил і прийомів є предметом психологічної науки. Їх оцінка з позицій законності можлива лише в комплексі з головними ознаками правомірності візуального спостереження: проведення належним суб'єктом, наявність відповідних офіційних процесуальних рішень і дозволів.

Якщо такі засоби використано без відповідних процедур та (або) неналежними суб'єктами для проведення прихованого візуального спостереження за особою з метою збирання конфіденційної інформації про неї, таке спостереження слід вважати протиправним, як і будь-які прийоми та засоби, використані для досягнення його мети.

Традиційні засоби, які використовують для візуального спостереження, можна поділити на технічні та засоби забезпечення негласності візуального спостереження (як окрему змішану групу можна виокремити також технічні засоби забезпечення негласності візуального спостереження).

Технічні засоби спостереження включають засоби фото- та відеофіксації (фото- та відеокамери), оптичні засоби (біноклі, підзорні труби, монокуляр, телескопи, прилади нічного бачення), автотранспорт, радіозв'язок тощо.

Оцінка законності використання зазначених та інших засобів можлива лише в комплексі з головними ознаками правомірності візуального спостереження: проведення належним суб'єктом, наявність відповідних офіційних процесуальних рішень і дозволів.

Рекомендовані джерела

Нормативно-правові акти

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи, протокол від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.
6. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
7. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста : Закон України від 23 верес. 1997 р. № 540/97-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
9. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. *Верховна Рада України* :

- [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
10. Про електронні комунікації : Закон України від 16 груд. 2020 р. № 1089-IX. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>.
 11. Рекомендація СМ/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки : ухвала Комітету Міністрів Ради Європи від 17 листоп. 2010 р. № (2010) 12. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.
 12. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерства фінансів України, Адміністрації ДПС України та Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1681/51. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

Наукові джерела

13. Alegria A. M. The use of the hidden camera in the investigative journalism: a certainty and a conundrum. *Revista De Derecho Politico*. 2019. Issue 104. P. 87–116.
14. Atkinson C. Deception: a critical discourse analysis of undercover policing and intelligence operations in Star Wars: The Clone Wars. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*. 2023. 18:1. P. 95–111.
15. Becker R. F., Dutelle A. W. *Criminal Investigation*. Burlington, MA : Jones & Bartlett Learning, 2012. P. 165–167.
16. Button M., Kapend R. & Stiernstedt P. Investigative private policing beyond the police: an exploratory study. *Policing and Society*. 2023. 33:2. P. 150–169.
17. Dahl J. Y. Chameleonizing: A microsociological study of covert physical surveillance. *European Journal of Criminology*. 2022. Vol. 19 (2). P. 220–236. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1477370819896204>.

18. Hess Kären M., Orthmann Christine Hess. *Criminal Investigation*. NY : Delmar, 2013. P. 220–226.
19. Huang H., Savkin A.V., Ni W. A Method for Covert Video Surveillance of a Car or a Pedestrian by an Autonomous Aerial Drone via Trajectory Planning. *2020 6th International Conference on Control, Automation and Robotics (ICCAR)*, Singapore, 2020. P. 446–449.
20. Kyslyi A., Pysmenna M., Kolomoiets O., Volobuieva O., & Davydenko V. Educational processes of training, retraining and advanced training of private detectives in Ukraine. *Cuestiones Políticas*, 2020. Vol. 38 (66), P. 421–435.
21. Orthmann C. H., Hess K. M. *Criminal Investigation*. NY : Cengage Learning, 2012. P. 224–234.
22. Swanson Ch. R., Chamelin N. C. and Territo L. *Criminal Investigation*. Boston : McGraw Hill, 2000. P. 167–169.
23. Zhang J. A Covert Surveillance Strategy for a Solar-Powered UAV over Suspicious Mobile Target. *2022. 14th International Conference on Computer and Automation Engineering (ICCAE)*. Brisbane, Australia, 2022. P. 8–12.
24. Антологія сиску : в 14 т. / відп. ред.: Ю. І. Римаренко, В. І. Кушерець. Київ : Знання України, 2005. Т. 1.: Документи та матеріали з кримінального сиску (1397–1918 pp.). 596 с.
25. Бараненко Б. І. Психологія оперативно-розшукової діяльності : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2007. 272 с.
26. Без права на славу, во славу Держави (Оперативній службі 80 років) / [авт.-упоряд.: О. В. Бернак, Т. В. Шевченко, Б. В. Костів та ін.]. Київ, 2018. 344 с.
27. Венедіктов А. А., Венедіктова Ю. Є. Визначення судом допустимості доказів, одержаних під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 283–285. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/69.pdf.
28. Гвоздюк В. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики Європейського суду з прав людини : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2021. 294 с.
29. Гвоздюк В. В. Проблемні питання використання практики Європейського суду з прав людини під час досудового розслідування. *Розвиток науки і техніки: проблеми і*

- перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2020. С. 147–151.
30. Гвоздюк В. В. Тактика допиту підозрюваного в кримінальному провадженні відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Юридична психологія*. 2020. Вип. № 2 (27). С. 95–102
31. Гвоздюк В. В. Тлумачення терміна «практика Європейського суду з прав людини» в українському законодавстві. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 57–60.
32. Горбачова Н. Г. Навчальна програма дисципліни «Організація спостереження в охоронній діяльності» (для бакалаврів спеціальності «Фізичне виховання», спеціалізації «Охоронна діяльність»). Київ : МАУП, 2005. 12 с.
33. Грібов М. Л. Криміналістична характеристика протидії візуальному спостереженню за особою під час досудового розслідування. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2. С. 6–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2014_2_3.
34. Грібов М. Л. Психологічні особливості рольової поведінки суб'єктів візуального спостереження. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2. С. 17–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2012_2_4.
35. Грібов М. Л. Види візуального спостереження у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 11–17.
36. Грібов М. Л., Козаченко О. І. Співвідношення понять «конфіденційне співробітництво» та «негласне співробітництво». *Вісник кримінального судочинства*. 2019. Вип. 1. С. 15.
37. Грібов М., Ємець О., Руснак Д. Візуальне спостереження за особою, річчю або місцем як засіб протидії торгівлі людьми. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 116 (3). С. 8–21.
38. Жалдак С. І. Еволюція спостереження за особою, річчю або місцем як засобу збирання доказів у вітчизняному кримінальному провадженні. *Вісник Луганського*

- державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. Вип. 1. С. 327–334.
39. Івахін А. Є., Пригунов П. Я. *Оперативна діяльність та питання конспірації в роботі спецслужб: за матеріалами відкритого друку та літератури* : в 6 т. 2-ге вид. Київ : КНТ, 2008. Т. 5. 432 с.
40. Карнаух Б. Зловживання правом та його правові наслідки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 31–36.
41. Практикум з негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні : навч.-метод. посіб. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. 200 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11294/1/NMP_164.pdf.
42. Пригунов П. Я. Психологічне забезпечення спеціальних операцій: оперативне впровадження : навч. посіб. Київ : КНТ, 2006. 472 с.
43. Пригунов П. Я., Тронько О. В., Грінін С. В. Візуальне виявлення можливого спостереження співробітниками правоохоронних органів у процесі професійної діяльності : навч.-практ. посіб. Київ. Алерта, 2022. 326 с.
44. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
45. Шендрік В. В., Войтович Н. Ф. Історично-правовий аспект розвитку візуального спостереження. *Право і безпека*. 2009. № 3. С. 57–60.
- Судова практика**
46. Case of Doorson v. the Netherlands (Application no. 20524/92): Judgment European Court of Human Rights, 26 March 1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57972>.
47. Case of Klass and others v. Germany (Application no. 5029/71): Judgment European Court of Human Rights, 6 September 1978. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57510>.
48. Case of Lüdi v. Switzerland (Application no. 12433/86): Judgment European Court of Human Rights, 15 June 1992. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57784>.

49. Case of the association for European integration and human rights and Ekimdzhev v. Bulgaria (Application no. 62540/00): Judgment European Court of Human Rights, 28 June 2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81323>.
50. Case of van Mechelen and others v. the Netherlands (Applications nos. 21363/93, 21364/93, 21427/93 and 22056/93): Judgment European Court of Human Rights, 23 April 1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58030>.
51. Julien Mersch and Others v. Luxembourg (Application no. 10439/83, 10440/83, 10441/83, 10452/83, 10512/83, 10513/83): Judgment European Court of Human Rights, 10 May 1985. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22appno%22:\[%2210512/83%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22appno%22:[%2210512/83%22]}).
52. Вирок Голосіївського районного суду міста Києва від 20 березня 2023 р. Справа № 752/16495/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109661618>.
53. Вирок Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 3 лютого 2022 р. Справа № 159/4835/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102951854>.
54. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 17 грудня 2019 р. Справа № 161/19355/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86405525>.
55. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 01 липня 2021 р. Справа № 134/1776/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98105574>.
56. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 листопада 2022 р. Справа № 686/14363/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107441967>.
57. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 26 березня 2019 р. Справа № 431/3002/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80950830>.
58. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12 листопада 2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92902850>.

59. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 7 жовтня 2020 р. Справа № 235/5633/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92173700>.
60. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 1 квітня 2020 р. Справа № 607/15414/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88602316>.
61. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27 травня 2020 р. Справа № 328/1949/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89564191>.
62. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 11 листопада 2020 р. Справа № 750/9145/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93268469>.
63. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18 грудня 2019 р. Справа № 588/1199/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86505861>.
64. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 6 жовтня 2021 р. Справа № 335/1916/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100214803>.
65. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 11 березня 2020 р. Справа № 583/3508/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88265271>.
66. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 30 вересня 2020 р. Справа № 563/1118/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998609>.
67. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 7 серпня 2019 р. Справа № 607/14707/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83589933>.
68. Ухвала Луцького міськрайонного суду Волинської області від 17 грудня 2019 р. Справа 161/19355/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86405525>.

**Основи
візуального спостереження**

69. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 11 грудня 2018 р. Справа № 522/1290/14-к. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/78738400>.
70. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 24 листопада 2020 р. Справа № 522/10679/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/93042268>.

Для нотаток